

Børneperspektiver

2009

Børneperspektiver

© 2009 Danmarks Evalueringsinstitut

Citat med kildeangivelse er tilladt

Bemærk:

EVA sætter komma efter Dansk Sprognævn's anbefalinger, dvs. at der som hovedregel ikke sættes komma foran ledsætninger

Publikationen er kun udgivet i elektronisk form på: www.eva.dk

ISBN (www) 978-87-7958-509-6

Indhold

1	Indledning	4
1.1	At inddrage børneperspektiver	4
2	Børneperspektiver – et nyt syn på børn og deres rettigheder	5
2.1	Et nyt børnesyn	5
2.2	Ændringer i udviklingspsykologiens børnesyn	6
2.3	Et nyt videnskabsideal	7
3	Metodiske og etiske overvejelser	8
3.1	Børneperspektiver i flertal	8
3.2	Fortolkningsproblematik	8
3.3	Graden af inddragelse af børneperspektiver	9
3.4	Børns kognitive udvikling – forskellige spørgsmål til forskellige aldersgrupper	11
3.5	Dataindsamleren	12
3.6	Etiske overvejelser	12
4	Dataindsamlingsmetoder	14
4.1	Valg af metode til dataindsamling	14
4.1.1	Interview	15
4.1.2	Spørgeskemaer	18
4.1.3	Observationer	19
4.1.4	Tekniske gengivelser	20
5	Opsummering	23
	Litteraturliste	24

1 Indledning

I danske dagtilbud er der en lang tradition for at medtænke børns interesser i tilrettelæggelsen af det pædagogiske arbejde. I de senere år er der sket en bevægelse i retning af også at inddrage børneperspektiver i mere bogstavelig forstand – det gælder både på praksisniveau og i kommunale og nationale politikformuleringer der vedrører børn og deres institutionsliv. Børns medindflydelse på beslutninger der gælder deres egen hverdag, er samtidig et væsentligt punkt i FN's børnekonvention (Konvention om Barnets Rettigheder, 1989) og i dansk lovgivning.

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) ønsker i forlængelse heraf forsøgsvis at inddrage børneperspektiver i evalueringer der kan være med til at danne grundlag for politikformuleringer og dialog om udvikling af dagtilbudssektoren generelt. Målsætningen om at inddrage børneperspektiver udspringer dels af de ovennævnte politiske erklæringer på området, dels af et ønske om at opsamle viden om og erfaringer med hvordan man generelt kan inddrage børneperspektiver i evalueringer, undersøgelser og pædagogisk praksis.

1.1 At inddrage børneperspektiver

At inddrage børneperspektiver kan forstås på to måder: at varetage (det man formoder er) børns interesser – altså at fungere som børnenes "advokat" – eller mere bogstaveligt at forsøge at afdekke børns egne perspektiver, meninger og oplevelser i forhold til deres eget liv med henblik på at bruge denne indsigt til at optimere børnenes vilkår og dagligdag. Det er i denne sidstnævnte betydning at vi anvender begrebet i dette notat.

Formålet med dette notat er at indkredse nogle muligheder for at inddrage børneperspektiver i EVA's fremtidige evalueringer på dagtilbudsområdet. Desuden kan notatet være interessant for andre med interesse for hvordan man kan inddrage børneperspektiver i evalueringer og undersøgelser. Notatet beskæftiger sig både på et generelt plan med muligheder, udfordringer og problemstillinger i forbindelse med at inddrage børneperspektiver i evalueringer og undersøgelser og med mere konkrete dataindsamlingsmetoder der kan anvendes i den sammenhæng, herunder i kommende evalueringer fra EVA. Hvad angår de mere konkrete metoderefleksioner fokuserer notatet primært på børn i børnehvealderen.

Notatet er skrevet på baggrund af litteraturstudier af primært dansk litteratur (litteraturlisten findes sidst i notatet). Først skitseres det ændrede syn på børns rettigheder og kompetencer til at udtale sig om deres egen livssituation der ligger bag de senere års ambitioner om at inddrage børneperspektiver i forbindelse med forskning og politikformulering på børneområdet. Dernæst redegør notatet for nogle af de overordnede metodiske udfordringer og etiske problemstillinger som er knyttet til at inddrage børneperspektiver i evalueringer og undersøgelser. Notatet afsluttes med en gennemgang af en række konkrete dataindsamlingsmetoder og en diskussion af deres anvendelighed og fordele og ulemper i forhold til at indhente børneperspektiver.

Målet med notatet er ikke at give en udtømmende præsentation, men – i en kort og lettilgængelig form – at skitsere nogle overordnede linjer på området. Derfor kan fremstillingen af de forskellige begreber, positioner og tilgange til tider fremstå en smule kategorisk. Hensynet har imidlertid været at præsentere nogle grundlæggende træk ved emnet og skabe en platform for den fremtidige inddragelse af børneperspektiver i EVA's evalueringer.

2 Børneperspektiver – et nyt syn på børn og deres rettigheder

Bestræbelserne på at udmønte børneperspektiver når der skal træffes beslutninger om rammer, vilkår og muligheder for børn, er bl.a. forankret i FN's Børnekonvention (som Danmark ratificerede i 1991) og siden i dansk lovgivning på området (fx Velfærdsministeriets Vejledning om dagtilbud, fritidshjem og klubtilbud, vejledning nr. 26 af 26.05.2008). I Børnekonventionens artikel 12 står der at barnet har "ret til at give udtryk for en mening og krav på, at denne mening respekteres" (FN's Børnekonvention, 1989). I konventionen står der desuden at samfundet er forpligtet til "at sikre barnets interesser, når der træffes beslutninger". Dvs. at børns meninger ifølge konventionen skal inddrages i beslutninger og forhold der vedrører deres liv.

Med konventionen har børn fået status som medborgere, og det giver dem nogle grundlæggende sociale, civile og politiske rettigheder. Børn skal, jf. konventionen, tages alvorligt som individer hvis mening og tanker er af betydning og nødvendige at tage hensyn til, og børn skal høres om deres egen livssituation. Ideen om overhovedet at indfange og inddrage børneperspektiver er altså begrundet i etiske og juridiske fordringer (at deltagelse og indflydelse er en rettighed for børnene) ud fra en tanke om at det kommer børnene til gavn.

Samtidig kan børneperspektivets nødvendighed også siges at være epistemologisk begrundet: Selve ideen om at inddrage børneperspektiver indebærer nemlig en tanke om at børn kan og må bidrage med en unik viden om deres eget liv fordi denne viden dels ikke er tilgængelig på anden vis og dels er nødvendig at få indsigt i for at kunne optimere børnenes livsbetingelser. Voksnes barndomserindringer udgør ikke nødvendigvis en gyldig referenceramme for børns oplevelse af deres hverdag. Nutidens barndom er præget af andre strukturelle betingelser end tidligere generationers, og den adskiller sig derfor væsentligt fra den barndom som nutidens voksne har oplevet. For at leve op til konventionens krav om at inddrage børns meninger og perspektiver er man altså nødt til at forsøge at forstå barndommen som den opleves af børnene selv – man er nødt til at spørge børnene selv.

2.1 Et nyt børnesyn

Inden for barndomsforskningen er der både etisk, ontologisk og epistemologisk inden for de senere årtier sket et paradigmeskift som dels fordrer, dels muliggør det at inddrage børneperspektiver.

Etisk er der, som nævnt, med Børnekonventionen blevet formuleret krav om at børn skal høres om og have indflydelse på deres eget liv. Også den danske lovgivning afspejler dette fokus på børns rettigheder. Som eksempler kan nævnes afskaffelsen af revselsesretten (deltvist i 1985, endeligt i 1997), etablering af Børnerådet (1994) og forældreansvarsloven der bl.a. stadfæster at alle børn i forbindelse med skilsmisser skal inddrages i sager om forældremyndighed, bopæl og samvær sådan at deres perspektiv belyses (forældreansvarsloven af 06.06. 2007).

Ontologisk er der sket et skift i selve opfattelsen af børn der nu i højere grad ses som selvstændige, kompetente aktører (både på hverdagsplan, i professionelle sammenhænge og i juridisk forstand). Dette børnesyn er også bærende for Børnekonventionen.

Epistemologisk har der været en generel bevægelse væk fra et positivistisk forskningsideal på det sociale område. Samtidig er der sket en anerkendelse af at en lang række af de metodiske udfor-

dringer der tidligere er blevet set som barrierer i forhold til at benytte børn som informanter og opfatte deres udsagn som gyldige, også gør sig gældende i forhold til voksne informanter og altså er generelle vilkår inden for forskning (det gælder fx spørgsmål om informantens troværdighed, forskerens fortolkning af data, asymmetrisk magtforhold mellem forsker og informant, repræsentativitetsproblematik etc.). Endelig er det som nævnt ovenfor blevet en udbredt opfattelse at man for at få viden om børns oplevelse af deres hverdag er nødt til at inddrage børnene selv.

Ændringerne i hvordan man i dag opfatter børns rettigheder, modsvares altså af ændringer i hvordan man ser på børn som social kategori, og af idealerne for hvordan man indsamler viden på området.

De etiske fordringer og rettighedstænkningen på dette felt (som den bl.a. kommer til udtryk i Børnekonventionen) er beskrevet ovenfor. I det følgende uddyber vi nogle af de væsentlige ændringer hhv. i det grundlæggende børnesyn (det ontologiske skift) og i tilgangen til vidensindsamling på området (det epistemologiske skift) der har fundet sted inden for barndomsforskningen i de seneste årtier.

2.2 Ændringer i udviklingspsykologiens børnesyn

Den ældre såvel som den nyere barndomsforskning rummer naturligvis forskellige discipliner, fag og forståelser. Når vi i det følgende beskriver nogle hovedtræk i udviklingspsykologiens udvikling, vil det derfor være i en meget generaliseret form. Vi fokuserer på ændringerne i udviklingspsykologiens grundlæggende børnesyn da det har betydning for hvilke tolkninger og metodiske overvejelser man må gøre sig som evaluator, forsker eller praktiker når man arbejder med at begribe børn og deres perspektiver på verden.

Barndoms- og udviklingspsykologien var langt op i det 20. århundrede præget af et psykodynamisk menneskesyn hvor man forestillede sig det nyfødte barn som et ubeskrevet blad der gennem socialiseringsprocesser lærte at kontrollere sine medfødte, biologisk betingede egoistiske drifter og dermed (normalt) udviklede sig til en realistisk, social og samfundsmæssigt velfungerende voksen. De voksnes socialiseringsopgave i forhold til børn bestod i at påvirke det på den rette måde. Det blev derfor centralt for børneforskningen at kortlægge menneskets udvikling fra barn til voksen sådan at den voksne kunne tilrettelægge sin indvirkning på børnene bedst muligt. Forskningen tilstræbte i den forbindelse at beskrive en række universelle udviklingsfaser som alle (normale) børn forventedes at gå igennem.

I 70'erne begyndte et skift i udviklingspsykologiens børnesyn, bl.a. på baggrund af forskning som bidrog med helt ny viden om børns perceptuelle og kognitive formåen. Inden for barndomsforskningen taler man om at der opstod et nyt paradigme som for alvor tog fart i 80'erne og 90'erne. Modsat tidligere tiders opfattelse af børn som "ufærdige voksne" og som egoistiske, irrationelle og asociale væsener blev børn inden for dette nye paradigme betragtet som sociale kommunikativt parate og intentionelle væsener der har hensigter og skaber mening og sammenhænge allerede fra fødslen. I forlængelse heraf blev der i 90'erne gennemført forskning som viste at selv små børn på den ene side påvirker og på den anden side selekterer i påvirkninger fra omgivelserne og dermed aktivt øver indflydelse på deres egen socialiseringsproces.

Det leder frem til nutidens barndomsforskning hvor børns udvikling ikke længere ses som et gennemløb af en række universelt gældende udviklingsstadier. I stedet opfattes det som en kognitiv modningsproces der foregår i aktivt samspil med omgivelserne. Børn opfattes dermed som aktører og som aktive medskabere af egen udvikling og egne livsvilkår og af de kontekster de befinder sig i, frem for at være passive modtagere af opdragelse og socialisation med den voksne i den aktive rolle. Det indebærer også et skift i opfattelsen af børns position fra at være objekter i et pædagogisk forløb med et forudbestemt normativt udviklingsmål til at være subjekter i egen virkelighed. I denne optik bliver den pædagogiske opgave at anerkende børnenes kompetencer og at guide børn så de kan gebærde sig i den kultur de endnu ikke har erfaringer med. Børns udviklingsopgave ligger – inden for denne forståelsesramme – dermed i at opnå kendskab til og kunne navigere i den sociale orden samtidig med at de selv påvirker denne orden.

Det nye børnesyn indebærer at børns udvikling nødvendigvis må ses som en udvikling i retning mod en ubestemmelig fremtid der vil være væsensforskellig afhængigt af de lokale kontekster det enkelte barn vokser op i – på trods af en vis træghed og stabilitet i den kulturelle og samfundsmæssige udvikling og de menneskelige socialiseringsprocesser. Det giver i denne optik ikke mening at søge at definere en universel naturlig menneskelig udviklingsproces. Børneforskningen må i stedet anlægge en kontekstuel tilgang.

2.3 Et nyt videnskabsideal

Børneperspektiver i forskning har som nævnt traditionelt været baseret på voksnes erindringer fra deres egen barndom eller på forståelser af børn som de er blevet oplevet og fortolket af voksne med tilknytning til den børnegruppe der var genstand for forskningen. Børns egne stemmer blev tidligere – i overensstemmelse med det daværende børnesyn – ikke set som relevant idet man antog at børn alligevel ikke ville kunne give en sand eller relevant bedømmelse af deres egen situation.

Børne- og barndomsforskningen var desuden i en lang periode præget af positivistiske idealer. Det udmøntede sig bl.a. i børneforskning i form af kontrollerede forsøg i deciderede laboratorier. Siden er der sket et opgør med denne positivistisk inspirerede tilgang til børne- og barndomsforskning.

Med det nye paradigmes forståelse af børns udvikling som kontekstuel bundet fremstår sådanne isolerede forsøg som uinteressante. De ændrer konteksten omkring barnet og dets handlinger og kan dermed ikke betragtes som repræsentative for barnets præferencer i dets livsudfoldelse i øvrigt. Den viden man kan opnå gennem forskningsfokus på børns handlinger i laboratoriet, kan med andre ord ikke overføres direkte til de hverdagskontekster børnene indgår i.

I stedet foreskriver det nye paradigme inden for barndomsforskningen at det empiriske materiale skal hentes i børnenes naturlige omgivelser og fra deres almindelige hverdagsliv. Der er altså sket et skift i børneforskningens metodiske og teoretiske orientering – nu dominerer de etnografiske metoder børneforskningsfeltet. Fremvæksten af et nyt børnesyn har dermed medført ændringer i holdningerne til inddragelsen af børn i forskningsarbejdet: Børn er gået fra at være undersøgelsesobjekter til at være aktører hvis informationer om eget liv det er nødvendigt at inddrage og forstå hvis man skal kunne sige noget relevant om dét at være barn. En del af børneforskningen går nu ligefrem i retning af at forsøge at inddrage børn som medforskere sådan at børnene får indflydelse på selve forskningens genstandsfelt. Hermed er der også sket en ændring i den magtbalance der ellers præger relationen mellem børn og voksne, hvor den voksne nu optræder meget mere ydmygt.

Samlet set kan man tale om at der i løbet af det 20. århundrede inden for barndomsforskningen er sket en bevægelse væk fra en opfattelse af børn som tomme kar der skal hældes indhold i (af voksne) og forstås ud fra et voksenperspektiv inden for rammerne af en positivistisk videnskabsforståelse. Børn opfattes ikke længere som objekter der skal studeres, men placeres centralt som subjekter der er ekspert i forhold til viden om deres eget liv. Børnene bliver de sagkyndige informanter hvis informationer om og forståelse af dét at være barn den voksne forsker ikke kan undvære i bestræbelserne på at etablere børneperspektiver.

I de næste kapitler vender vi os mod nogle af de metodiske refleksioner og implikationer der er knyttet til bestræbelserne på at inddrage børneperspektiver i evalueringer eller forskningssammenhænge.

3 Metodiske og etiske overvejelser

Dette kapitel diskuterer nogle overordnede metodemæssige og etiske problemstillinger der knytter sig til ambitionerne om at indfange børneperspektiver og inddrage børn som informanter. Desuden gør det kort rede for nogle generelle træk ved børns kognitive udvikling som er relevante i forhold til valg af dataindsamlingsmetoder. Dette kapitel har dermed fokus på nogle overordnede refleksioner, mens næste kapitel beskriver og diskuterer den konkrete anvendelse af forskellige dataindsamlingsmetoder i forhold til at indhente børneperspektiver.

3.1 Børneperspektiver i flertal

I tilknytning til det nye børnesyn og det nye forskningsparadigme på området (jf. kapitel 2) vil det være problematisk at tale om *et børneperspektiv* idet det er nødvendigt med et differentieret syn på barndom: Der findes flere typer af barndom, og forskellige grupper af børn har forskelligartede opfattelser af deres hverdagsliv. Der er differentiering i forhold til alder, køn, social eller økonomisk baggrund, etnicitet etc. Inden for en given gruppe af børn vil der givetvis være mange forskellige perspektiver, interesser og opfattelser. At fremstille ét fælles børneperspektiv for en gruppe af børn indebærer en risiko for at fremstille gruppen som mere socialt homogen end den er, og med mere fastlagte mønstre end den har. Der er forhold og interesser der gælder for børn generelt, men det er naturligvis vigtigt at tænke på at en børnegruppe, fx i en given daginstitution, består af forskellige børn med forskellige perspektiver og forskellige muligheder for livsudfoldelse. Dermed kan man ifølge den nuværende barndomsforskning heller ikke operere med børneperspektivet i ental, men må i stedet tale om børneperspektiver.

Selve ideen om at indfange børneperspektiver er så relativt ny at der i dansk kontekst rent metodisk stadig er tale om et pilotstadium. Fx har børneinterviewet først inden for de senere år været genstand for systematiske overvejelser. De etnografiske metoder har været anvendt på området lidt længere: Siden man – i slutningen af 80'erne – inden for antropologien og sociologien for alvor begyndte at overveje hvordan man rent metodisk bedst kan inddrage børneperspektiver i børne- og barndomsforskningen, har der været gjort stor brug af etnografiske metoder i studier af børn. Denne tilgang har ydet et væsentligt bidrag og supplement til den tidligere børneforskningens fokus på at identificere barndommens generelle betingelser. De etnografiske metoder har altså også bidraget til at styrke det differentierede børnesyn.

Som nævnt er mange af de metodologiske overvejelser, indvendinger og udfordringer der knytter sig til at indsamle børneperspektiver, også relevante i relation til voksne informanter: Hvilken viden opnår vi? Hvilken gyldighed har denne viden? Hvordan fortolker vi den? I hvilken grad er forskerens udlægning en fortolkning og ikke en reel afbildning af informanternes verdensopfattelse? Etc. Der er altså tale om mange af de samme metaovervejelser og videnskabsteoretiske refleksioner som også er relevante i forhold til alle andre informantgrupper. Men at indsamle og inddrage børneperspektiver og dermed bruge børn som informanter giver også anledning til en række særlige metodiske og etiske overvejelser – eller rettere sagt: Nogle af de generelle metodiske problemstillinger er mere udtalte når det drejer sig om børn. Disse problemstillinger uddyber vi i det følgende.

3.2 Fortolkningsproblematik

Et vilkår ved børneperspektiver er at de voksne må foretage forskellige typer af oversættelser og fortolkninger af børns udtryk, handlinger, attituder etc. Børneperspektivet etableres via voksne (gennem anvendelse af børn som informanter og eksperter i deres eget liv) og fremstilles i den

forstand af voksne. Fortolkning eller oversættelse af data vil altid være den voksnes formidling af børnenes udsagn eller handlinger. Der findes ikke umedierede afbildninger af børns opfattelser. I forlængelse heraf kan man også sige at sammenblanding af indsamling af empiri og analyse er en uundgåelig omstændighed ved børnestudier. Observatøren eller evaluatoren må nødvendigvis afkode og beskrive de intentioner og motiver der ligger bag børnenes handlinger. Dermed indgår disse fortolkninger i registreringerne, og fortolkningsprocessen bliver i en vis forstand utydelig for læseren.

Derfor kunne en kritisk indvending mod selve ideen om inddragelse af børneperspektiver også være at de netop skabes af den voksne, og at det altså *ikke* er børns perspektiver, men derimod et udtryk for den voksne forskers/evaluators eller pædagogs opfattelse og fortolkning af børnenes informationer. I forlængelse heraf kunne man indvende at det er problematisk overhovedet at tale om børneperspektiver fordi man aldrig kommer tæt nok på til at kunne sige at man deler børnenes erfaringer eller ved hvordan de tænker. Som forsker eller evaluator kan man få indsigt i børns verden, men denne indsigt vil altid være af en anden orden end den erfaringsviden som børn i deres daglige praksis handler ud fra. Dette er imidlertid et vilkår for al etnografisk metode.

Desuden kan man – som allerede nævnt – rette mange af de samme metodiske kritikpunkter mod forskning der inddrager voksne informanter. Ydermere kan man argumentere for at målet med at fremstille børneperspektiver måske ikke nødvendigvis er at kunne præsentere en ren gengivelse af det enkelte barns virkelighed, men derimod at kunne tolke disse perspektiver i lyset af en bredere institutions- eller samfundsmæssig kontekst for derigennem at kunne varetage børns interesser. Det gælder altså om at fortolke børnenes udsagn og handlinger i forhold til generelle mønstre og rationaler som det enkelte barns handlinger er udtryk for, men som barnet sandsynligvis ikke selv er opmærksom på.

I den forbindelse er det naturligvis vigtigt at eksplicite på *hvilket grundlag* – mht. fortolkning og analyse – børneperspektiverne fremstilles af den voksne.

3.3 Graden af inddragelse af børneperspektiver

Det er en væsentlig overvejelse hvornår man kan siges at have inddraget børneperspektiver. Børn kan inddrages i varierende grad og i forskellige faser af en undersøgelse eller evaluering. De kan inddrages i forbindelse med empiriindsamlingen (det helt oplagte), men de kan også – ideelt set – inddrages i analysefasen (fx som kommentatorer ved eller efter observationer). Endelig kan børn inddrages i forbindelse med selve designet af en evaluering eller undersøgelse.

Figur 1 illustrerer forskellige måder hvorpå børn kan deltage i en undersøgelse, og hvordan deres måde at deltage på har betydning for i hvor høj grad man kan sige at børneperspektiver er inddraget. En eksplorativ evaluering med et undersøgende, åbent udgangspunkt rummer større mulighed for at inddrage børneperspektiver, fx i udarbejdelse af undersøgelsesdesignet og i dataindsamlings- og analyseprocessen. En lukket, fokuseret evaluering med et forudbestemt fokus vil derimod lægge mere op til at børn inddrages i en informantrolle.

Figur 1
Grader af børnedeltagelse i undersøgelser

Vokseninitieret og -designet

Børn som informanter	Vokseninitieret projekt hvor børn informeres så de forstår hvad der forventes af dem ved deltagelse og hvorfor. Voksne respekterer børnenes synspunkter som en del af dataindsamlingen. Voksne initierer projektet ud fra deres egen ide. Børn involveres i planlægningen og implementeringen.
Børn som deltagere i projektudformningen	Voksne designer og leder projektet. Børn konsulteres om projektets form i alle projektstadier, og deres holdninger og meninger tages seriøst og inddrages i forhold til projektets udvikling. Voksne står til rådighed for børnene, men er ikke ledende. Projektet bygger på børnenes ideer om hvad de gerne vil udforske, og de bestemmer hvordan projektet skal udformes.

Børneinitieret og -designet

P.t. sker der inden for barndomsforskningen generelt en bevægelse mod en mere participatorisk forskning hvor børnene i højere grad inddrages som "medforskere". Dvs. at forskningsprocessen ændrer sig fra at tage udgangspunkt i forskningsspørgsmål der er fast definerede på forhånd, til at tage udgangspunkt i det børn viser interesse for, og til at lade børnene bestemme målet.

Man kan, mener vi, i forlængelse heraf sondre mellem inddragelse som metodisk redskab og inddragelse som etisk fordring. Ved det første er målet for undersøgelsen sat af voksne. Ved det andet går den voksnes bestræbelser ud på at forstå og forklare barnets udsagn og handlemåder som meningsfulde ud fra den situation som barnet befinder sig i, fokusere på dét der er det centrale for børnene, og derefter lade sin evaluering tage form frem for at fokusere på sine egne mål med barnets deltagelse.

Graden af inddragelse af børn i evalueringer vil naturligvis afhænge af det overordnede formål med evalueringen og af hvilken type viden man ønsker at opnå og hvordan. Er evalueringens formål fx at kortlægge eksisterende forhold? Er formålet at anlægge et kritisk perspektiv på de eksisterende forhold og deres konsekvenser med henblik på at foretage forandringer (fx hvis man ville indhente børneperspektiver på sprogvurderinger og sprogstimuleringsindsatser i dagtilbud og valgte at undersøge om sprogindsatser er stigmatiserende for nogle børn, om de kun kommer nogle børn til gode etc.)? Eller er evalueringens formål at afdække nye og endnu uopdagede perspektiver (fx børnenes mulige oplevelser af at de udvikler deres sproglige kompetencer i helt andre kontekster eller på helt andre måder end hidtil antaget)?

Der er naturligvis tale om flydende overgange imellem de forskellige mål og tilgange, men jo mere børn deltager i projektudformningen af en evaluering, desto større mulighed er der for at undersøgelsen bidrager med viden om fænomener der har særlig betydning set fra et barns position. I forbindelse med undersøgelser der skal resultere i kortlægninger af et emne eller et område, vil børneperspektiver derimod indgå som et perspektiv på lige fod med voksne interessenters perspektiver, og børneperspektiver får her en udfordrende eller kontrollerende karakter i forhold til de andre interessenters virkelighedsopfattelse. Det vil i den sammenhæng være væsentligt at rette opmærksomheden mod om der findes forskellige interessentgrupper blandt børnene ligesom der gør blandt voksne.

Graden af inddragelse af børn vil også være knyttet til en undersøgelses grundlæggende børnesyn og forståelse af børns sociale position (jf. kapitel 2). Det har betydning om man ser børn som selvstændige og kompetente sociale aktører der kan give meningsfulde svar og dermed indsigt på linje med voksne, eller om man ser dem som en kategori af respondenter der kræver en helt særlig tilgang – altså om man ser børn som noget kvalitativt anderledes end voksne. Der er naturligvis særlige hensyn at tage og andre vilkår på spil når man inddrager børn i undersøgelser eller evalueringer. Men det er en balancegang ikke kun at se børn som noget genuint anderledes end de voksne (eksotisering), men også som kompetente sociale aktører.

3.4 Børns kognitive udvikling – forskellige spørgsmål til forskellige aldersgrupper

Til trods for den nyere barndomsforsknings dementering af de universelle udviklingsteorier har psykologer – bl.a. pga. menneskets biologisk betingede udvikling – kunnet identificere nogle generelle træk ved børns kognitive udvikling. Dem vil vi her kort komme ind på idet de har betydning for hvordan børn i forskellige aldre kan inddrages i undersøgelser og evalueringer.

De træk og fænomener der beskrives i det følgende, skal ikke forstås som hverken fyldestgørende eller absolutte. Fænomenerne kan og vil forekomme i alle aldre. Aldersopdelingerne er derfor udelukkende et udtryk for hvad forskningen på nuværende tidspunkt generelt mener er typisk forventeligt for børn i bestemte aldre.

Halvandet til fire år

Børn i alderen fra halvandet til fire år kommunikerer i høj grad ved hjælp af de voksnes aktive fortolkning af og reaktion på deres emotionelle og kropslige udtryk, men sproget mestres i højere og højere grad i tilknytning til kropssprog. Et barn på fire år kan derfor være meget sprogligt aktivt i forhold til sine handlinger og oplevelser som det kan give udtryk for fx gennem leg. I det hele taget vil gentagne handlinger og legesekvenser kunne sige noget om barnets centrale erfaringer.

Sproget er oftest knyttet til her og nu-situationer, og børn i denne alder vil typisk have svært ved at forholde sig til tidsmæssige og relationelle begreber. Det kan derfor være svært at tale med dem om ting der er sket for noget tid siden, ligesom det heller ikke vil give særlig meget mening at tale hypotetisk om fremtiden. Det kan i det hele taget være svært for den voksne og barnet at forstå hinanden hvis de sproglige udtryk ikke er knyttet til en fælles oplevelse af en konkret kontekst. Derfor er det en god ide at sørge for at den voksne og barnet har et konkret associativt udgangspunkt for en evt. samtale – et såkaldt "visuelt stillads". I en samtale skal man desuden være opmærksom på at barnets virkelighedsopfattelse er meget afhængig af om barnet får social bekræftelse på det sagte og på sine oplevelser. I en interviewsituation kan det derfor være en god ide at bruge barnets egne ord og med en anerkendende mimik og gestik gentage at man har hørt hvad barnet har sagt.

Generelt vil det i forhold til børn inden for aldersgruppen halvandet til fire år være en god ide at supplere barnets udsagn med observationer af dets adfærd da en adfærdsreaktion er en mindst lige så valid informationskilde som et sprogligt udsagn fra børnen i denne aldersgruppe (jf. afsnit 4.1.3 om observationer).

Fire til otte år

I fire- til otteårsalderen udvikler børnen typisk et rudimentært tidsbegreb og lærer at beherske de fleste grundlæggende logisk rationelle begreber i konkrete sammenhænge. Barnet kan fortælle om sine oplevelser og erfaringer i dialog med andre og kan med sin forestillingsevne spænde over et begrænset tidsrum, og det vil kunne gengive nuancerede og stabile forståelser af en oplevelse hvis det har formuleret en historie om hændelsen tæt på det tidspunkt hvor den foregik. Men hvis man går langt tilbage i tiden, kan det være vanskeligt for barnet at redegøre for detaljer ved en oplevelse. Det skyldes at oplevelsen dengang kognitivt blev struktureret på en markant anderledes måde end den ville blive rekonstrueret på nu fordi barnets kognitive udvikling går så stærkt. Det har naturligvis betydning for om hvad og hvordan man kan kommunikere med barnet i en undersøgelsessammenhæng.

Frem til omkring skolealderen vil barnet stadig benytte leg og lignende aktiviteter til at give udtryk for sine oplevelser. Det kan altså også for denne aldersgruppe være en god ide at kombinere interview og observation som baggrund for bestræbelser på at indhente børns perspektiver.

Otte til tolv år

Når børnene når alderen otte til tolv år, bliver de i højere grad i stand til at skelne mellem virkelighed, fantasi og fortællinger. De kan i højere grad forstå og sætte ord på sociale hændelser som uafhængige af dem selv. De vil begynde at kunne forstå intentionalitet og vil derfor ikke altid re-

agere så umiddelbart som tidligere. I forhold til denne målgruppe er det derfor vigtigt at man som evaluator formulerer hvilke intentioner man har med sit forehavende.

Først i tolvårsalderen behersker barnet de fleste logiske og moralske kategorier som voksne benytter sig af, og kan følge den voksne dialog. De kan nu tænke hypotetisk og derfor forestille sig mulige og ideelle alternativer til det faktiske. Det bliver hermed muligt at samtale med barnet uden at det foregår i tilknytning til bestemte kontekster eller ved brug af visuelle stilladser, og det bliver muligt at få barnet til at udtrykke sig om sine ønsker og forestillinger. De fleste skal op i ungdomsårene før de er i stand til skelne mellem det ideelle, det logiske og det praktisk mulige.

Samlet set er det altså meget vigtigt at forholde sig til hvilken aldersgruppe de børn man ønsker at inddrage, tilhører, og at medtænke hvilke kognitive evner de kan forventes at have, når man overvejer hvordan og med brug af hvilke dataindsamlingsmetoder man på en meningsfuld måde kan indhente børneperspektiver i en given undersøgelse eller evaluering.

3.5 Dataindsamleren

Når man vil indhente børneperspektiver, er det en væsentlig overvejelse hvem der skal stå for selve dataindsamlingen.

Det kan være en fordel at den der varetager dataindsamlingen, kender børnene og deres baggrund. Det vil være trygt for børnene og betyde at børnene og den der indsamler data, har en fælles referenceramme, hvilket vil kunne give et større vidensgrundlag for analysen og fortolkningen af data. Udfordringen er at der kan herske en vis indforståethed hvis den der står for dataindsamlingen, og børnene kender hinanden godt. Det kan betyde at tanker og handlinger kan forblive uudtalte fordi det forekommer overflødigt at italesætte eller beskrive dem, medmindre man som evaluator er meget opmærksom på dette og kan få øje på den adfærd eller de ting man kan komme til at tage for givet når man færdes i et kendt miljø.

En udefrakommende evaluator vil ikke have så fast funderede forestillinger om barnets holdninger og karakteristika som en person der kender barnet. Det kan derfor være lettere at møde børnene fordomsfrit hvis den der indsamler data, ikke kender børnene og ikke har indtryk af dem på forhånd. Til gengæld vil vedkommende så have en større udfordring i forhold til at vinde det enkelte barns tillid og i forhold til at forstå og oversætte barnets udtryk.

Overvejelserne omkring hvem der bedst kan stå for dataindsamlingen, skal naturligvis ses i sammenhæng med børnenes alder og kognitive modenhed (jf. afsnit 3.4 om børns kognitive udvikling). Jo mindre udviklet børnenes sprog og abstraktionsevne er, jo større udfordringer ligger der i at oversætte og fortolke børnenes udtryk (jf. kapitel 4). En løsning der tager højde for de ovennævnte fordele og ulemper, er at benytte sig af medevaluatorer, fx pædagoger eller forældre, der kender barnet godt.

Uanset hvem der står for indsamlingen af data, er det vigtigt at dataindsamlingen foregår i barnets hverdagsmiljø. Desuden er det væsentligt at være opmærksom på at det skæve magtforhold mellem barnet og den voksne kan få barnet til at gøre eller sige hvad det tror der forventes i situationen. Dette vil især være relevant i forbindelse med dataindsamlingsmetoder som interview og besvarelse af spørgeskemaer.

3.6 Ethiske overvejelser

I forbindelse med evalueringer der inddrager børn og skal afdække børneperspektiver, gør en række særlige etiske overvejelser og forholdsregler sig gældende.

Helt grundlæggende er det et afgørende overordnet spørgsmål hvornår og i hvilken grad det er i børns interesse at få afdækket deres liv og hvilken forskel en sådan afdækning kan gøre for børns vilkår generelt. De mulige fordele bør holdes op imod de omkostninger der er for børnene ved at deltage (i form af tidsforbrug, besvær, overskridelse af deres privatsfære etc.). I tilknytning hertil er det vigtigt at sikre sig at undersøgelsens vinkel og spørgsmål overhovedet har relevans set fra

børnenes synsvinkel – det gælder i særlig grad når der er tale om interview. Dette kan imødekommes ved at foretage indledende observationer hvor man tester sit undersøgelsesfokus.

Der skal gives nødvendig information til børn og forældre om projektets formål, rammer etc., herunder om formidling og offentliggørelse af resultater. Det er også vigtigt at overveje spørgsmål vedrørende fortrolighed, anonymitet og de rammer som dataindsamlingen foregår i. I relation hertil indebærer visuelle præsentationer, fx foto og video, hvor det er svært at anonymisere bidragsyderen, en særlig problematik.

Der skal naturligvis gives tilsagn om medvirken i en evaluering eller undersøgelse. Som minimum skal der gives tilsagn fra barnets forældre, men det vil være at foretrække også at få børnenes tilladelse – i den forbindelse er det vigtigt at informere dem om at de har lige så meget ret til at sige nej som ja. Men det er vanskeligt at vurdere hvornår et barn har givet tilsagn om at medvirke i en undersøgelse, hvad de har sagt ja til, og om de forstår hvad deres medvirken skal bruges til. Der kan opstå et dilemma hvis børn efter en dataindsamling ikke vil give tilladelse til at man bruger de data de har været med til at producere. Spørgsmålet er om børnene så har ret til at forlange materialet tilbagetrukket – eller om evaluator har ret til at bruge materialet ud fra en betragtning om at der indledningsvis var givet tilladelse.

At bede børn om at godkende resultaterne (observationer og interviewmateriale) efter indsamling af empirien kan ifølge nogle forskere ses som en pseudoetisk legitimering. Argumentet er at børnene alligevel ikke kender den videnskabelige kontekst og dermed heller ikke har de nødvendige forudsætninger for at kunne give en sådan godkendelse.

Det er relevant at overveje hvordan man udvælger de børn der skal indgå i en undersøgelse, og hvordan denne udvælgelse kan retfærdiggøres så man begrænser risikoen for at andre børn føler sig ekskluderet.

Det er desuden væsentligt at overveje hvilken effekt det har på børnene at man sætter fokus på de respektive emner man ønsker at belyse. Det kan fx være etisk uforsvarligt at bede børn beskrive deres evt. udsathed hvis det sætter fokus på noget barnet ikke har lyst til at fortælle om, eller hvis det problematiserer noget barnet ikke tidligere har oplevet som problematisk. Omvendt løser man heller ikke et sådant dilemma ved bare at undlade at give barnet en stemme. Som evaluator eller forsker må man i den sammenhæng være særlig opmærksom på ikke at føre barnet ud over dets grænser og på at sikre en ordentlig opfølgning over for barnet hvis der har været fokus på noget som barnet oplever som svært. Selvom man altså skal beskytte børn i en informantposition, er det samtidig vigtigt at man fastholder intentionen om at se dem som kompetente og sagkyndige informanter.

Uanset hvem der står for indsamlingen af data, er det væsentligt at være opmærksom på den asymmetriske magtrelation mellem barnet og den voksne forsker eller evaluator. Det skæve magtforhold kan få barnet til at gøre eller sige hvad det tror der forventes af det i situationen.

I kapitel 4 forholder vi os mere konkret og anvendelsesorienteret til de metodiske overvejelser og beskriver forskellige dataindsamlingsmetoder og deres fordele, ulemper og muligheder.

4 Dataindsamlingsmetoder

I dette kapitel beskriver og diskuterer vi forskellige konkrete dataindsamlingsmetoder og deres anvendelighed i forhold til at indsamle børneperspektiver. Først beskriver vi nogle generelle dimensioner og parametre der gør sig gældende på tværs af de forskellige dataindsamlingsmetoder. Dernæst præsenteres og diskuteres fordele og ulemper ved de enkelte metoder i forhold til at indsamle netop børneperspektiver i en undersøgelse eller evaluering.

4.1 Valg af metode til dataindsamling

Forskellige dataindsamlingsmetoder rummer forskellige muligheder for at inddrage børn i dataindsamlingsprocessen. Valget af dataindsamlingsmetode(r) skal samlet set overvejes i forhold til hvad man ønsker at opnå viden om (målet for evalueringen), og hvilken type viden man ønsker at opnå. Desuden er det nødvendigt at forholde sig til karakteristika ved de deltagende børn og konteksten samt den ramme selve evalueringen skal foregå inden for.

Selvom nogle af metoderne er ret ressourcekrævende, vil det generelt være en fordel at metode-triangulere sådan at der i dataindsamlingen ikke bare tages højde for metodernes forskellige styrker og svagheder, men også tages hensyn til at børn har forskellige præferencer, evner og muligheder i forhold til at udtrykke sig i konteksten, ofte afhængigt af faktorer som køn, kulturel og social baggrund samt alder.

De metoder der beskrives i det følgende afsnit, har vi opdelt i fire kategorier der afspejler karakteren af de indsamlede data: interview, spørgeskemaer, observationer og tekniske gengivelser (fx fotos, video eller lydoptagelser).

De fire dataindsamlingsmetoder har forskellige fordele og ulemper og rummer forskellige udfordringer når de anvendes med henblik på at indfange børneperspektiver.

Som det fremgår af figur 2, er et væsentligt parameter først og fremmest om data kan genfortolkes og verificeres af andre end dataindsamleren (fx af børnene der har leveret data og/eller af fagpersoner på området). Nogle af metoderne resulterer i data der i deres rene form kan gengives over for – og dermed også tolkes af – andre end dataindsamleren. Andre metoder giver data der ikke kan videregives i deres rene form og derfor primært kan tolkes af dataindsamleren. Jo mere data fokuseres og sorteres allerede under indsamlingen, jo færre alternative sammenhænge og fortolkningsmuligheder vil det være muligt at analysere frem i den efterfølgende databehandling. Data kan dermed gøres mere eller mindre afhængige af dataindsamlerens personlige for forståelse af det undersøgte. Dette er især relevant at medtænke når man indhenter børneperspektiver idet børns logik og forståelse af konteksten, dens sammenhænge og handlemuligheder kan adskille sig væsentligt fra de voksnes oplevelse af og i samme situation. I forhold til dette parameter kan data fra indsamlingskategorierne interview, spørgeskema og observation alle kvalificeres yderligere ved at vælge en form for registrering der kan gengives teknisk (fx fotos, video eller lydoptagelser).

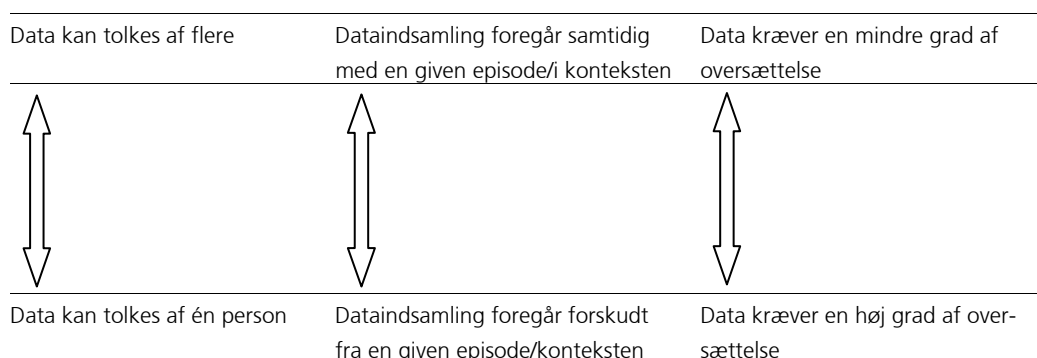
Et andet væsentligt parameter der gør sig gældende i forhold til de forskellige dataindsamlingsmetoder – når de anvendes med henblik på at indsamle børneperspektiver – er om metoderne indsamler data *samtidig med og i den kontekst* hvor det undersøgte fænomen finder sted, eller om data indsamles *før eller efter* en given episode eller et givent fænomen – altså *tidsmæssigt forskudt* i forhold til den undersøgte episode eller kontekst. Data der indhentes samtidig med en given episode eller i konteksten, afspejler det konkrete levede liv, mens data der indsamles tids-

mæssigt forskudt i forhold til konteksten, kan betragtes som en refleksion over det levede liv. Når data indhentes tidsmæssigt forskudt, stiller det store krav til at barnet dels kan genkalde sig oplevelsen i den konkrete situation (hvilket kan være vanskeligt fordi især mindre børn har svært ved overhovedet at forstå en given episode som en afgrænset begivenhed), dels har et sprog der kan redegøre for oplevelsen, hvilket ikke altid er tilfældet. Af disse grunde risikerer data der indsamles tidsmæssigt forskudt fra konteksten, at have en lavere grad af autenticitet end data der indsamles samtidig med en given episode finder sted.

Endelig er et vigtigt parameter i forhold til de forskellige dataindsamlingsmetoder at de kræver et større eller mindre oversættelsesarbejde imellem børns og voksnes forståelsesverdener. Her er det en oplagt udfordring at skulle oversætte børns ikke-sproglige udtryk (mimik, kropssprog, handlinger etc.) til sproglige udtryk. Men det er lige så vigtigt at være opmærksom på at den betydning hhv. børn og voksne lægger i bestemte begreber, kan være meget forskellig, og at der derfor kan være behov for en oversættelse af helt almindelige hverdagsbegreber og sproglige vendinger (oversættelsen kan foretages både af den voksne og af barnet). Oversættelsesarbejdet er en grundlæggende præmis når man indhenter børneperspektiver, men de forskellige dataindsamlingsmetoder indebærer desuden større eller mindre oversættelsesmæssige udfordringer. En mindre grad af oversættelse vil typisk være at foretrække dels af ressourcemæssige årsager, dels af hensyn til at nærme sig en højere grad af autenticitet ved data.

De tre beskrevne parametre som vi relaterer de forskellige dataindsamlingsmetoder til, er sammenfattet i figur 2. Spændet mellem polerne skal forstås som et kontinuum og ikke sådan at de enkelte metoder kan placeres entydigt i enten den ene eller den anden ende af skalaen.

Figur 2
Væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder ift. indsamling af børneperspektiver

I det følgende beskriver vi de forskellige dataindsamlingsmetoder og deres anvendelighed i forhold til indsamling af børneperspektiver og redegør for hvordan de hver især placerer sig i figuren.

4.1.1 Interview

Børneinterviewet har som nævnt først inden for de senere årtier været genstand for systematiske overvejelser. I forhold til børneinterviewet gælder naturligvis mange af de samme overvejelser som gør sig gældende i forhold til interview som forskningsredskab generelt, og vi uddyber ikke disse overvejelser nærmere her. Men derudover er der nogle overvejelser og hensyn der knytter sig specifikt til at inddrage børn i forbindelse med interview. Dem vil vi uddybe i det følgende.

Når vi henter inspiration i de eksisterende, om end begrænsede, forskningserfaringer med at indhente børneperspektiver, fremgår det at strukturerede interview sjældent fungerer på børnehaveniveau (især ikke med mindre børnehavebørn). Når man gennemfører interview med børn, overfører man en særlig voksen kommunikationsform til børnene hvor den voksne stiller spørgsmål og barnet svarer. Denne rollefordeling kan man ikke forvente at børn har erfaring med og kan administrere eller har motivation for at indgå i. Derfor kan et interview der ønsker at afdække børneperspektiver, med fordel tage form af en samtale eller dialog eller blot bestå af enkelte centrale spørgsmål stillet til børnene over en længere periode når muligheden byder sig, frem for

at være et interview i formaliseret (traditionel) forstand. Et interview kan fx gennemføres som mere uformelle, men fokuserede samtaler enten i barnets hverdagsomgivelser, dvs. i de fysiske rum hvor barnet normalt opholder sig, eller et andet sted hvor forskellige hjælpemidler (fx fotos, ting eller video) kan understøtte barnets kontekstfokus i forhold til undersøgelsens eller evalueringens tema.

Interviewspørgsmålene skal naturligvis være relevante og meningsfulde for børnene. Det er derfor nødvendigt at dataindsamleren er forberedt ved at have et vist kendskab til børns kognitive udvikling, herunder kendskab til deres aldersafhængige sproglige, sociale og erkendelsesmæssige udvikling (jf. afsnit 3.4 om børns kognitive udvikling). Det er også nødvendigt at man har specifikt indblik i de pågældende børns hverdagsliv i den kontekst hvor undersøgelsens data indsamles. Og endelig er det en fordel at kende børnene – eller at alliere sig med én der gør – med henblik på at kunne kende de pågældende børns udtryksformer.

I selve interviewsituationen skal ordvalget overvejes nøje og tilpasses barnets begrebsverden. Desuden er det en god ide at benytte en såkaldt sensitiv interviewform (semistrukturerede eller *open-ended* interview) der rummer mulighed for brede svar og for at justere interviewet undervejs så man løbende sikrer at samtalen giver mening for barnet. Jo snævrere evalueringsmål man har formuleret, jo mindre rum vil der selvsagt være til at give børnene indflydelse på interviewets retning. I praksis vil interviewet ofte være en balancegang mellem at motivere barnet til at deltage og samtidig styre interviewet så man får svar på de spørgsmål man har brug for i forbindelse med evalueringen, frem for kun at få viden om det barnet er optaget af. Brug af diktafon eller båndoptager kan være en fordel da det betyder at interviewerens kan koncentrere sig om at stille gode spørgsmål, lytte, have øjenkontakt med barnet og lægge mærke til dets mimik. På den anden side kan det være en udfordring at benytte teknisk udstyr hvis interviewet har form af små, impulsive samtaler som opstår spontant.

Hvis interviewet ikke foregår i – eller umiddelbart efter – den konkrete situation der spørges til, er der i forskningen gode erfaringer med at benytte visuelle stilladser (fx fotos, video eller lydoptagelser) der illustrerer evalueringens fokus. Dog skal man som nævnt være opmærksom på at mindre børn kan have meget svært ved overhovedet at forstå en konkret episode som en afgrænset begivenhed, og at det dermed kan være særdeles vanskeligt at spørge dem om en konkret episode *efter* at den har fundet sted. De visuelle stilladser kan støtte barnet til at forstå hvilken kontekst den voksne tager udgangspunkt i eller forventer svar i forhold til. Det er også muligt at bruge dukkespil, rollespil, fortællinger eller lege som baggrund for et interview. En tredje mulighed er at benytte sig af "gående interview" hvor barnet sammen med interviewerens bevæger sig rundt til de fysiske steder hvor det har erfaringer med det der undersøges.

Interview kan tage form af et gruppeinterview med deltagelse af flere børn. Forskningen anbefaler generelt grupper på to til fem børn. Her vil børnene få mulighed for gensidigt at kommentere og supplere hinanden og på den måde "sætte scenen" og dermed i høj grad bidrage med deres eget perspektiv på det der undersøges. At der også er andre børn til stede, kan desuden virke beroligende for det enkelte barn. På den anden side kan deltagelse af flere børn gøre det sværere at fastholde interviewets fokus. Desuden vil den dynamik og de magtrelationer der gør sig gældende i en børnegruppe, betyde at det enkelte barn muligvis vil svare anderledes på spørgsmålene når de bliver stillet i en gruppesammenhæng end hvis barnet er alene i interviewsituationen (ligesom det gælder for voksne i individuelle vs. gruppeinterview). Det individuelle perspektiv bliver til et forhandlet perspektiv, og det datamateriale der fremkommer via denne metode, skal selvfølgelig fortolkes i dette lys frem for kun at ses i relationen mellem interviewer og barn.

Fordelen ved at benytte interviewmetoden sammenlignet med de andre dataindsamlingsmetoder er at den kan give indsigt i barnets vurderinger af forskellige forhold. Når man spørger barnet (frem for blot at observere eller registrere dets adfærd), giver man det mulighed for at bidrage til evalueringen med egne refleksioner over fænomener i dets hverdagsliv. Som nævnt afhænger dette dog meget af barnets alder og af om det har det fornødne abstraktionsniveau og tilstrækkelige sproglige kompetencer.

I figur 3 har vi placeret interview i forhold til de tre væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder. Det fremgår at interviewet som dataindsamlingsmetode i forbindelse med børneperspektiver ikke kan placeres entydigt. Placeringen afhænger bl.a. af børnenes alder og interviewenes karakter.

Figur 3
Væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder ift. indsamling af børneperspektiver – interview

Data kan tolkes af flere	Dataindsamling foregår samtidig med en given episode/i konteksten	Data kræver en mindre grad af oversættelse
 Teknisk gengivet interview Ikke optaget interview	 Interview i form af impulsive samtaler i situationen Arrangerede interview	 Interview med større børn og meget formaliserede interview Interview med mindre børn
Data kan tolkes af én person	Dataindsamling foregår forskudt fra en given episode/konteksten	Data kræver en høj grad af oversættelse

Hvis interviewet kan gengives teknisk (fx i form af lyd- eller videooptagelser), vil det i nogen grad kunne gengives til og tolkes af flere personer. I denne form vil interviewet placere sig øverst i figuren (jf. afsnit 4.1.4 om tekniske gengivelser). Hvis interviewet ikke er optaget, vil det til gengæld placere sig i nederst i figuren da kun de personer der har været til stede i selve interviewsituationen, har den fulde viden om hvad der er foregået dér.

Ser vi på spørgsmålet om samtidigheden, vil interviewet også kunne placeres forskellige steder i figuren: Interviewet kan foregå i og som kommentar til en given situation – som det vi kalder små samtaler – eller det kan være arrangeret og finde sted tidsmæssigt forskudt fra den kontekst det forholder sig til.

Endelig er der placeringen i forhold til hvilken grad af oversættelse der er nødvendig. Afhængigt af barnets alder og hvilket standpunkt man som forsker indtager, vil interviewet kunne placeres i begge ender af figuren. Nogle forskere finder det meningsfuldt at gennemføre interview med børn i førskolealderen forudsat at interviewet udformes så det tager hensyn til de konkrete børns kommunikative evner. Andre forskere stiller sig imidlertid kritisk over for interview af børn i denne aldersgruppe. Disse forskere argumenterer med at mange væsentlige forhold i børnenes verden (fx sociale logikker) ikke er sprogliggjorte, og at især mindre børns sproglige kompetencer ikke er udviklet tilstrækkeligt til at børnene ad sproglig vej kan give udtryk for den samme kompleksitet som de kan udtrykke gennem kropssprog og adfærd, og at sproglige udsagn dermed er et mindre adækvat udtryk for børnenes opfattelser end fx handlinger og kropssprog – selvom de sidstnævnte skal oversættes til sproglige udtryk. Ifølge disse forskere er den type dataindsamlingsmetoder der er kendetegnet ved praksisregistrering (fx observationer i barnets naturlige omgivelser), derfor en bedre kilde til at indkredse børneperspektiver. Den udfordring der ligger i at omsætte børns ikke-sproglige handlinger til sprog, er ikke større end den udfordring der ligger i at oversætte børns sproglige udtryk til voksnes sproglige kategorier og logikker.

Uanset hvor man placerer sig i denne diskussion, vil det være særlig vigtigt at man som dataindsamler forholder sig nysgerrigt til sine egne forforståelser og de præferencer man dermed har i sit fokus for indsamling og fortolkning af data.

Forskningsmæssige erfaringer peger desuden på at det – hvis man vælger at benytte sig af interviewformen i forbindelse med indsamling af børneperspektiver – generelt er udbytterigt at kombinere interview med observationer og/eller tekniske registreringer. Det er relevant at supplere interviewet med dataindsamlingsmetoder der fokuserer på det der udfolder sig i praksis, så disse data kan sammenstilles med interviewets data om tanker, refleksioner og holdninger til praksis.

4.1.2 Spørgeskemaer

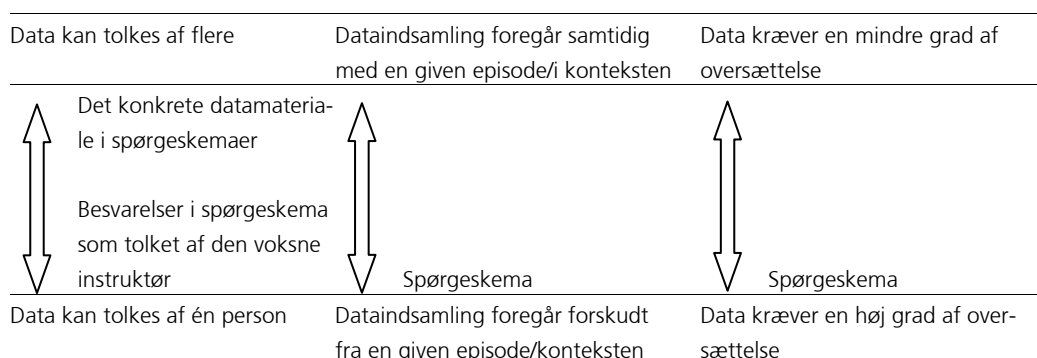
Som noget relativt nyt i Danmark har man forsøgt at udarbejde spørgeskemaer til børn under seks år. Det er bl.a. sket i forbindelse med at Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM) har udarbejdet vejledningsmaterialer til børnemiljøvurderingerne. Fordelen ved spørgeskemaer er at man har mulighed for at inddrage mange børn i sin evaluering, og at data er kvantificerbare. Men det er stadig omdiskuteret om det er hensigtsmæssigt og frugtbart at benytte spørgeskemaer til denne målgruppe.

Et traditionelt udformet spørgeskema med lukkede svarkategorier giver ikke mulighed for at børnene kan præge resultat kategorierne (som jo er udformet fra et voksent perspektiv). Desuden forudsætter besvarelse en viden og et abstraktionsniveau som især mindre børn sjældent kan udvise (jf. afsnit 3.4 om børns kognitive udvikling).

Hvis man benytter spørgeskemaer til at indsamle børneperspektiver, forudsætter det at barnet bliver instrueret af en voksen forud for og/eller i forbindelse med besvarelsen. Selve spørgeskemaet kan besvares selvstændigt af børn ved brug af særlige pc-hjælpe midler udarbejdet til børn (fx svarpaneler med farvekoderne rød, gul, grøn), men hvis sådant udstyr ikke er tilgængeligt, kan barnet udfylde skemaet sammen med en voksen der er instrueret i at formidle spørgeskemaet. Spørgeskemaer kan med fordel udformes sådan at spørgsmål og lukkede svarkategorier ledsages af illustrationer (fx i form af smileys) som barnet kan relatere til gennem den voksnes instruktion. Ved besvarelsen kan barnet markere (fx ved at farvelægge) den illustration det oplever som mest relevant. Åbne svarkategorier kan indgå ved at give børn mulighed for at tegne deres svar hvorefter en voksen noterer hvad barnet fortæller om sin tegning. I det hele taget kan det være en god ide at bede den voksne instruktør om at notere barnets fortællinger i forbindelse med de forskellige dele af besvarelsen så man som evaluator får indblik i barnets evt. ændrende respons på de opstillede spørgsmål og svarkategorier. Dette forudsætter dog at den voksne instruktør forstår vigtigheden af at være nysgerrig over for barnets kategoriseringer og udforske disse igennem en – fra den voksnes side – værdineutral kommunikation.

Figur 4 viser hvordan spørgeskemaer kan placeres i forhold til de tre væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder.

Figur 4
Væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder ift. indsamling af børneperspektiver – spørgeskemaer

Selve datamaterialet kan tolkes af flere, hvilket placerer spørgeskemaer øverst i figuren. Det vil være muligt for enhver at analysere for sammenhænge mellem de indkomne data. Omvendt kan man også argumentere for at den voksne instruktørs fortolkning af spørgeskemaet er så afgørende for barnets besvarelse at spørgeskemaer derfor skal placeres i den nederste del af figuren idet man som evaluator ikke har adgang til fortolkningsprocessen mellem barnet og den voksne instruktør.

Dataindsamlingen i et spørgeskema vil altid være tidsmæssigt forskudt fra det der undersøges (medmindre undersøgelsen handler om barnets oplevelse af at udfylde et spørgeskema).

Der er meget oversættelsesarbejde involveret i en dataindsamlingsproces baseret på spørgeskemaer. Der skal ske en oversættelse af barnets konkrete oplevelser i hverdagen til sproglige og/eller visuelle abstrakte forudbestemte svarkategorier. Der er desuden tale om en lang oversættelsesprocedure først fra evaluator til voksen instruktør og videre til barnet og dernæst tilbage igen fra barn til voksen instruktør til evaluator. Her er en vurdering af hvor svær eller let oversættelsen af spørgeskemaet til barnet er, altså en helt central faktor som skal tænkes ind. Spørgeskemaer til indhentning af børneperspektiver vil derfor formodentlig kun fungere ved simple spørgsmål om konkrete elementer i barnets hverdag.

At inddrage børneperspektiver er ikke nødvendigvis ensbetydende med at man i bogstavelig forstand stiller børnene spørgsmål. Det følgende redegør for andre metoder til at indkredse børneperspektiver.

4.1.3 Observationer

Observation definerer vi som en observatørs opmærksomme iagttagelse i udvalgte situationer (i det levede liv) som er relateret til fokus for evalueringen. Observation som dataindsamlingsmetode i forbindelse med børneperspektiver er særlig relevant hvis man vil undersøge børns perspektiver i sociale og kommunikative eller andre komplekse sammenhænge.

Traditionelt har man fokuseret på at indsamle børns refleksioner som de kommer til udtryk sprogligt, men da yngre børn hverken mestrer sproget eller det abstraktionsniveau som det kræver at overskue komplekse sammenhænge, har man i nyere forskning forsøgt at indhente børnenes perspektiver ved at benytte sig af observation som dataindsamlingsmetode. Gennem observationer kan man opfange kommunikation mellem børnene som den kommer til udtryk gennem børnenes gestik og mimik. Forskningsmæssige erfaringer viser at metoden giver mulighed for at få et forholdsvist nuanceret billede af situationer og oplevelser hos børn som børnene (især yngre børn) ikke selv ville være i stand til at sætte ord på. Ved at observere børns handlinger og relationer kan man altså, ifølge denne forskning, nå tættere på en forståelse af de motiver, følelser og tanker der er på spil i børnenes hverdag. I denne optik er observation – især af yngre børn – langt mere relevant som dataindsamlingsmetode end metoder der fokuserer på børnenes sproglige udtryk. Der er dog forskningsmæssig uenighed om hvorvidt voksne kan foretage en valid aflæsning og fortolkning af børns kropssprog og mimik og oversætte det til et voksent sprogligt univers. I den forbindelse har det betydning om observatøren har længere tids erfaringer med de observerede børn og med konteksten.

Observationer er generelt meget tidskrævende fordi man ideelt set vil være nødt til at opholde sig i felten i længere tid for at få grundig indsigt i de sociale samværsformer, rutiner etc. Nogle børneforskere påpeger at det er vigtigt at observationer af sociale relationer strækker sig over længere sammenhængende perioder, da der ikke nødvendigvis er lineær kontinuitet i børns handlinger og sociale interaktioner. En social episode i én kontekst kan afbrydes og senere genoptages uproblematiske, selv efter lange pauser, i en anden kontekst.

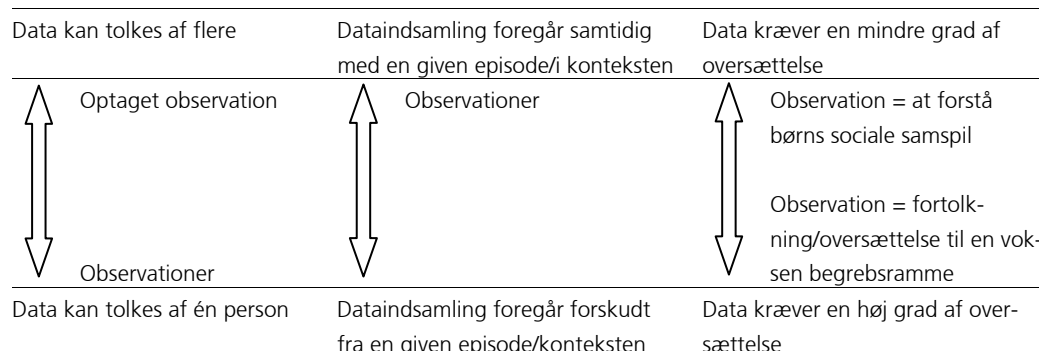
Observationer forudsætter også at observatørens tilstedeværelse ikke bemærkes i særlig høj grad bemærkes af de observerede. Observatørens rolle kan variere – man kan indtage en aktiv rolle som almindelig deltager i eller omkring børnenes aktiviteter eller en mere tilbagetrukket og distanceret rolle. I førstnævnte tilfælde har observatøren fordelen af direkte at kunne erfare samspillet med børnene og efterfølgende notere disse erfaringer ned. I sidstnævnte tilfælde kan observatøren i højere grad koncentrere sig om at beskrive hvad der sker, uden aktivt at skulle forholde sig til andres udspil. Uanset hvilken rolle observatøren indtager, vil tilstedeværelsen influere på den observerede kontekst.

Desuden skal man være opmærksom på at man ikke kan observere alt på samme tid. Hverdagen i fx en børnehave er præget af at der er mange børn på samme sted, mange input, afbrydelser, bevægelser, snak i munden på hinanden, sociale kontakter der bliver indgået og afsluttet, etc. Det er derfor en fordel på forhånd at foretage en afgrænsning af det man ønsker at observere, fx ved at udvælge et antal børneprofiler som repræsentanter for forskellige positioner i forhold til evalueringens fokus.

Da analyse og fortolkning ved observation foregår samtidig med dataindsamlingen, er det i denne sammenhæng særlig vigtigt at man forsøger at se bort fra sine egne forhåndsantagelser (der jo udspringer af et voksenperspektiv) og i stedet er nysgerrig over for børnenes handlinger, daglige rutiner, relationsdannelser etc. Der ligger en væsentlig opgave i at afkode, fortolke og oversætte disse ikke-sproglige iagttagelser af børnenes sociale samspil til en voksens begrebsverden. Ofte ses observation som metode dog brugt i tilknytning til en eller anden form for børneinterview.

Figur 5 viser hvordan observationer kan placeres i forhold til de tre væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder.

Figur 5
Væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder ift. indsamling af børneperspektiver – observationer

Det fremgår af figuren at observationer ikke kan videregives i deres rå form. Ligesom det gælder for interview, vil man dog kunne gengive dele af observationssituationen teknisk, men der vil være elementer af det helhedsindtryk man ellers kan opnå ved observation, man ikke kan gengive teknisk. I praksis er det også en udfordring at organisere tekniske gengivelser af observationer da observationer typisk foregår over længere perioder og man derfor vil få en meget stor datamængde. Desuden vil det kunne forstyrre observationen hvis observatøren medbringer optageudstyr.

Styrken ved observation som dataindsamlingsmetode er i høj grad at den er kontekstnær og ikke tidsligt forskudt i forhold til en given situation. Børnene er midt i situationen, og man undgår dermed problemet med at børnene kan have svært ved at genkalde sig en bestemt episode som man som evaluator/forsker finder interessant.

I forhold til graden af oversættelse placerer metoden sig forskelligt afhængigt af hvilken betydning man tilskriver det sproglige udtryk. Observationers ikke-sproglige iagttagelser af børnenes sociale samspil skal oversættes til en voksens begrebsverden, og jo yngre børnene er, og jo mindre kendskab man har til børnene, jo mere kompliceret er dette oversættelsesarbejde. Hvis man hælder til den forståelse at børns mimik, kropssprog etc. er et klart og gyldigt udtryk der kan forstås af observatøren uden brug af det sproglige univers, vil metoden placere sig øverst i figuren da data i så fald kræver mindre oversættelse. Hvis man derimod sætter spørgsmålstegn ved om observatøren kan forstå barnets kropslige udtryk uden brug af det sproglige univers, og antager at observatøren risikerer at udføre en falsk oversættelse mellem barnets udtryk og den voksnes begrebsramme, vil metoden placere sig i den anden ende af figuren.

4.1.4 Tekniske gengivelser

Fotos, video og lydoptagelser kan både fungere som selvstændige dataindsamlingsmetoder og indgå som hjælpemidler i forbindelse med andre dataindsamlingsmetoder, fx interview og observationer. Både fotos, video og lydoptagelser har den fordel at de indfanger et væld af informationer som ikke kan indfanges under en observation fordi man som observatør kun kan have sin opmærksomhed på få forhold ad gangen. Man vil kunne gennemgå optagelserne igen og igen og lægge mærke til nye detaljer hver gang, ligesom optagelserne kan diskuteres flere forskellige personer imellem, hvad enten der er tale om børn eller voksne.

Fordelen ved at benytte video er, ud over de allerede nævnte, at det er velegnet til længere forløb – fx samspil mellem børn. Til gengæld kræver det tid at redigere. Fotos er umiddelbart nemmere at gå til og er gode til at indfange øjebliksbilleder, men de rummer ikke den samme mulighed for at opfange små nuancer i handlingsforløb som fx video og lydoptagelser gør. Fordelen ved lydoptagelser er at man får en anden type data end de visuelt registrerende dataindsamlingsmetoder giver. Når man kun har lydsiden at koncentrere sig om, lægger man mærke til andre forhold end man ellers ville have gjort.

En af ulemperne ved fotos og video er at man ikke får dét med der er lige uden for kameraets fokus. Desuden kan man ikke fornemme dybde, lugte og stemninger på samme måde som når man fx benytter observation som dataindsamlingsmetode. Man skal derfor huske at det fotograferede eller filmede bestemt ikke, selvom det ofte opleves sådan, er udtryk for den fulde kontekst uanset hvor mange kameraer man måtte stille op.

Brugen af tekniske gengivelser giver anledning til nogle særlige etiske overvejelser uanset om voksne eller børn er genstand for undersøgelsen. Fotos, video og lydoptagelser kan alle gengive situationer hvor detaljer som for nogens vedkommende kan føles afslørende eller ubehagelige, kan forekomme. Derfor er det i forbindelse med denne type datamateriale særlig vigtigt at have gjort sig grundige etiske overvejelser om brugen af materialet da det kan være svært, hvis ikke ligefrem umuligt, at anonymisere deltagerne.

Figur 6 viser hvordan tekniske gengivelser kan placeres i forhold til de tre væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder.

Figur 6
Væsentlige parametre ved dataindsamlingsmetoder ift. indsamling af børneperspektiver – tekniske gengivelser

Det fremgår af figuren at fordelene ved tekniske gengivelser er at de indsamlede data i høj grad kan gengives i deres rene form, og at dataindsamlingsmetoderne er forholdsvis kontekstnære og ikke tidsligt forskudte fra en given situation. Men selvom det umiddelbart opleves som om de tekniske gengivelser præsenterer virkeligheden, er det vigtigt at huske at de altid registrerer data fra en forudbestemt vinkel der kun gengiver en lille del af den samlede kontekst.

I forhold til graden af oversættelse gælder det samme for tekniske gengivelser som for observationer og interview: de tekniske observationer kan vanskeligt stå alene uden yderligere forklaring. Behovet for oversættelse kan imidlertid for de tekniske gengivelses vedkommende mindskes ved at lade børn deltage aktivt i dataindsamlingen og dermed i udvælgelsen af de steder og situationer de finder relevante i konteksten, frem for at lade dataindsamlingen være udelukkende voksendefineret. Desuden kan børnene deltage i fortolkningen af de tekniske gengivelser – det er en af de store fordele ved denne dataindsamlingsmetode.

Som det er fremgået, rummer de forskellige dataindsamlingsmetoder hver deres fordele, ulemper og udfordringer i forhold til at indfange børneperspektiver.

Hvilken datametode der er den mest velegnede, afhænger dels af hvilken sammenhæng man ønsker at belyse, og hvilken form for viden man ønsker at opnå, dels af de deltagende børns og den undersøgte konteksts karakteristika. Som allerede nævnt vil det være fordelagtigt at metodetriangulere så man tager højde både for metodernes respektive styrker og svagheder og for forskellige børns forskellige præferencer, evner og muligheder i forhold til at udtrykke sig i konteksten.

5 Opsummering

Hensigten med dette notat har været at afdække muligheder, udfordringer og problemstillinger i forbindelse med at inddrage børneperspektiver i evalueringer og undersøgelser på børneområdet, herunder i kommende evalueringer fra EVA.

Notatet har belyst det syn på børns rettigheder og kompetencer til at udtale sig om deres egen livssituation der danner baggrund for ambitionerne om at inddrage børneperspektiver i forbindelse med forskning og politikformuleringer på børneområdet. Desuden har notatet diskuteret nogle af de overordnede metodiske udfordringer og etiske problemstillinger som er knyttet til at inddrage børneperspektiver i evalueringer og undersøgelser. Endelig har det gennemgået en række konkrete dataindsamlingsmetoder og deres respektive fordele, ulemper og anvendelsesmuligheder i forhold til at indsamle børneperspektiver.

Målet med notatet har ikke været at give en udtømmende præsentation af området, men – i en kort og lettilgængelig form – at skitsere nogle overordnede linjer i forhold til emnet og på den måde inspirere til og danne grundlag for det videre arbejde med at inddrage børneperspektiver i EVA's evalueringer. Aktuelt har EVA i 2009 igangsat et pilotprojekt i forbindelse med projektet *Sprogvurderinger af treårige*. I den sammenhæng afprøver vi forskellige metoder til at indsamle børneperspektiver i forhold til sprogvurderinger og sprogaktiviteter, herunder videooptagelse af sprogvurderinger, spørgeskemaer som børnene skal udfylde sammen med en voksen og kortvarige gruppeinterview med børn. I begyndelsen af 2010 offentliggør EVA en sammenfatning af erfaringerne med at anvende de forskellige metoder.

Generelt er der pt. mange spændende undersøgelser og forskningstiltag i gang hvor man på forskellig vis forsøger sig med metoder til at indsamle børneperspektiver. Der opbygges konstant ny viden på området, og dette notat skal derfor ses som et billede på hvad der rører sig på området her og nu. Notatet skal læses med det in mente at arbejdet med børneperspektiver altså er et område i hastig bevægelse. Gennem udarbejdelsen af notatet har vi samlet en viden der giver os et grundlag for at gøre nogle indledende erfaringer med at indhente børneperspektiver. Disse erfaringer giver, sammen med at vi holder os løbende orienteret om udviklingen på området, os en god baggrund for at inddrage børneperspektiver i EVA's fremtidige undersøgelser og evalueringer.

Litteraturliste

Andersen, D., B. Jensen og M.H. Ottesen: "Den gode forskningspraksis" i D. Andersen og M.H. Ottesen (red.): *Børn som respondenter* (Nr. 23). København: Socialforskningsinstituttet, 2002.

Andersen, D.: "Fik vi svar på det, vi spurgte om?" i D. Andersen og M.H. Ottesen (red.): *Børn som respondenter* (Nr. 23). København: Socialforskningsinstituttet, 2002.

Andersen, D. og M.H. Ottesen: *Børn som respondenter* (Nr. 23). København: Socialforskningsinstituttet, 2002.

Broström, S. og T. Frøkjær: *Fortællingen som dokumentations- og evalueringsmetode*. Kroghs Forlag, Vejle, 2006.

Christensen, M. Mørk og J.J. Sehested: *Ramatisering*. Christian Ejlers Forlag, København, 2005.

Doverborg-Österberg, E. og I. Pramling Samuelsson: *At forstå børns tanker*. Hans Reitzels Forlag, København, 2003.

Gulløv, E.: *Betydningsdannelse blandt børn*. Nordisk Forlag, København, 1999.

Hatch, J. Amos (red.): *Early Childhood Qualitative Research*. Routledge, New York, 2007.

Højlund, S. og E. Gulløv: *Feltarbejde blandt børn: metodologi og etik i etnografisk børneforskning*. Gyldendal, 2006.

Hønge, E.: "Børneinterview: Vi skal forstå, hvad børnene forstår" i *Børn & Unge* 06/2002.

Jensen, Signe Mette: *Mellem rum. Om unges identiteter og fællesskaber i og uden for skolen – i forstaden og i byen*. Forskerskolen i Livslang Læring, 2008.

Jørgensen, P.S. og J. Kampmann: "Børn som informanter" i *Børn som informanter*. Børnerådet, 2000.

Kampmann, J.: "Børn som informanter og børneperspektiver" i *Børn som informanter*. Børnerådet, 2000.

Kragh-Müller, G.: "Børn siger så meget – forstår de voksne?" i *Børn som informanter*. Børnerådet, 2000.

Løkken, G. og F. Søbstad: *Observation og interview i børnehaven*. København, Munksgaard, 1998.

Macnaughton, G., K. Smith og K. Davis: "Researching With Children" i Hatch, J. Amos (red.): *Early Childhood Qualitative Research*. Hans Reitzels Forlag, København, 2003.

Staunæs, D.: "Engangskameraer og børneblikke" i Schultz Jørgensen og Kampmann: *Børn som informanter*, Børnerådet, 2000.

Warming, H.: "Diskussioner om børneperspektiv og inddragelse af børn" i *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr.1, 2007.

Øvereide, H.: *At tale med børn*. Hans Reitzels Forlag, København, 2000.

Internetsider og -artikler

Børnemiljøvurdering – Udviklingsforum, Århus Kommune, Børn og Unge, 2007
<http://www.udviklingsforum.dk>

Dansk Center for Undervisningsmiljø
<http://www.dcum.dk>

Konventioner og love

FN's Børnekonvention. (1989) Artikel 12 og 13: Retten til at udtrykke meninger og Friheden til at udtrykke sig og til information
<http://www.boerneraadet.dk/fn's++børnekonvention>

Forældreansvarsloven (LOV nr. 499 af 06.06.2007)
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=32014>

Lov om ændring af lov om forældremyndighed og ansvar (afskaffelse af revselsesretten) (LOV nr. 416 af 10.06.1997)
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=84999>